

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

Природничо-економічний факультет

Кафедра географії та методики її викладання

Лісовський А. С., Матуз О. В., Придеткевич С. С., Гарбар В. В.

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО
ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З
ДИСЦИПЛІНИ «ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ»**

Кам'янець-Подільський
2023

УДК 387.147:091.3.91 (072)

ББК 74.580.252.26.8я73

М 54

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Природничо-економічного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка
(протокол № 11 від 28 грудня 2022 року)*

Рецензенти:

Касіяник І. П. – кандидат географічних наук, старший викладач кафедри географії та методики її викладання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Чернюк Г. В. – кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та методики її викладання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Волощук Ю. О. – доктор економічних наук, професор кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Подільського державного аграрно-технічного університету.

Лісовський А. С., Матуз О. В., Придеткевич С. С., Гарбар В. В.

М 54 Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи з дисципліни «Географія населення». – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Апостроф». – 2023 – 40 с.

Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи з дисципліни «Прикладна картографія» підготовлений відповідно робочої програми дисципліни «Географія населення» для студентів ступеня вищої освіти «бакалавр», спеціальностей природничо-економічного факультету. Видання містить загальні методичні рекомендації, розподіл часу за змістовим модулем і темами, методичні рекомендації по підготовці до практичних занять, методичні рекомендації до організації самостійної роботи студентів, список рекомендованих основних та додаткових літературних джерел. Використання навчального видання забезпечить високий рівень розуміння процесів та особливостей відтворення населення, природних та соціально-економічних факторів розміщення населення, вивчення проблем розвитку населення на сучасному етапі розвитку суспільства, швидких темпів перерозподілу населення та зміною демографічного потенціалу регіонів.

УДК 387.147:091.3.91 (072)

ББК 74.580.252.26.8я73

©Лісовський А. С., 2023

©Матуз О. В., 2023

©Придеткевич С. С., 2023

©Гарбар В. В., 2023

ЗМІСТ

1. Вступ.....	4
2. Методичні рекомендації по підготовці до практичних занять.....	9
3. Методичні рекомендації по організації самостійної роботи студентів.....	32
4. Список рекомендованих джерел.....	37
5. Інформаційні ресурси.....	39

1. ВСТУП

Зміст робочої програми навчальної дисципліни

Мета вивчення навчальної дисципліни полягає у формуванні знань особливостей просторових аспектів народонаселення. Розуміння процесів та особливостей відтворення населення, природних та соціально-економічних факторів розміщення населення (залежність пріоритетності їх від епохи і конкретних умов).

Вивчення проблем розвитку населення на сучасному етапі розвитку суспільства, швидких темпів перерозподілу населення та зміною демографічного потенціалу регіонів.

Обсяг дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік навчання	4	-
Семестр вивчення	8	-
Кількість кредитів ЄКТС	5	-
Загальний обсяг годин	150	-
Кількість годин навчальних занять	60	-
Лекційні заняття	30	-
Практичні заняття	30	-
Семінарські заняття	-	-
Лабораторні заняття	-	-
Самостійна та індивідуальна робота	90	-
Форма підсумкового контролю	залік	-

Статус дисципліни – обов'язкові освітні компоненти, освітні компоненти професійної підготовки.

Передумови для вивчення дисципліни: курс є компонентом практичної підготовки фахівця географа та зорієнтований на вивчення закономірностей і особливостей формування та розвитку сучасного населення, населених пунктів в різних соціальних, економічних, історичних і природних умовах.

Дисципліна «Географія населення» використовує знання курсу «Суспільна географія», «Географія України», «Географія світового господарства», а також є пропедевтичною для дисципліни «Регіональна економічна і соціальна географія».

Програмні компетентності навчання:

Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.	
Фахові компетентності (ФК)	ФК 3	Застосування навиків, що пов'язані з вирішенням завдань на топографічних картах, способів і засобів створення картографічного зображення, аналіз джерел інформації в контексті можливостей їхнього використання для створення картографічних творів.
	ФК 6	Використання знань про демографічну інформацію та способи її обробки, практичних навичок розрахунку демографічних коефіцієнтів та їх аналізу, формування уявлень про просторові та часові особливості демографічних процесів в світі та Україні, їх причин та наслідків.

Очікувані результати навчання з дисципліни

ПРН 13	Володіти навиками аналізу регіональної структури населення для характеристики його динаміки та прогнозування соціальних і демографічних явищ.
ПРН 14	Пояснювати соціально-географічні особливості просторових процесів та форм організації сучасного суспільства.

Засоби діагностики результатів навчання

- словесні методи (лекція, пояснення, дискусія), наочні (ілюстрація, демонстрація мультимедійних презентацій), практичні; за характером пізнавальної діяльності в процесі засвоєння змісту: пояснювально-ілюстративний; репродуктивний; дослідницький та засобами дистанційного навчання (ZOOM; Google MEET);
- письмовий, тестовий, семестровий контроль (виконання самостійних робіт та тестових завдань на платформі MOODLE та інших дистанційних системах);

- практична перевірка (виконання завдань самостійної роботи), підготовка виступів, спрямованих на формування практичних умінь та навичок; самоконтроль і самооцінка.

Програма навчальної дисципліни

Денна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	разом	у тому числі				
		лекційні заняття	практичні заняття	семінарські заняття	лабораторні заняття	самостійна робота
Змістовий модуль 1. Проблеми географії населення						
Тема 1. Розвиток географії населення як науки	13	2	2			9
Тема 2. Джерела статистичної інформації з географії населення	13	2	2			9
Тема 3. Антропогенез і расогенез	15	4	2			9
Тема 4-5. Демографічний розвиток людства	36	8	10			18
Тема 6. Географія праці	13	2	2			9
Тема 7. Географія розселення	15	2	4			9
Тема 8. Географія міграцій	13	2	2			9
Тема 9. Етнічна географія	15	4	2			9
Тема 10. Географія способу життя. Релігійний склад населення.	17	4	4			9
Разом за змістовим модулем 1	150	30	30			90
Разом годин	150	30	30			90

Форми поточного та підсумкового контролю.

Виконання практичних завдань, співбесіда на практичному занятті, тестування, залік.

Критерії оцінювання результатів навчання.

Поточний контроль (50 балів)

Максимальна кількість балів, яку можна отримати на практичному занятті – **12 балів** за одну тему (за умови виконання всіх різновидів роботи, передбачених планами практичного заняття).

Поточний і модульний контроль (90 балів)		СР	Сума
Змістовий модуль 1 (90 балів)		10	100
Поточний контроль	МКР		
50 балів	40 балів		

Модульна контрольна робота (40 балів)

Модульна контрольна робота складається з теоретичних питань чотирьох рівнів складності: **I рівень (1 питання) – 10 балів, II рівень (2 -3 питання) – по 15 балів.** Максимально можлива оцінка за модульну контрольну роботу – **40 балів.** Такого рівня робота має бути виконана грамотно і акуратно. Відповіді на питання контрольної роботи повинні бути повними, вичерпними, містити власні роздуми і приклади.

Мета її написання – виявити рівень теоретичних знань та практичних умінь і навичок студентів з дисципліни.

Модульна контрольна робота виконується у письмовій формі. До її написання допускаються всі студенти. Позитивну оцінку за МКР не рекомендується покращувати. Невиконання МКР оцінюється 0 балів.

Студенти, які за результатами виконання МКР отримали рейтинговий бал менший 60 % від максимальної кількості балів, виділених на цей вид роботи, а також ті, що не з'явилися для її виконання або не виконали її завдань, вважаються такими, що мають академічну заборгованість за результатами поточного контролю, ліквідація якої є обов'язковою.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Проблеми географії населення

Розвиток географії населення як науки. Історія географічного вивчення населення. Теоретичні основи географії населення (о)1).

Джерела статистичної інформації з географії населення. Наукові основи організації переписів населення. Реєстри, поточний облік і спеціальні обстеження населення. Історія переписів населення у світі та Україні (о) 1).

Антропогенез і расогенез. Виникнення людства і заселення материків. Географія людських рас (о) 1).

Демографічний розвиток людства. Кількість населення світу та великих регіонів. Просторі тенденції розвитку природного відтворення. Народжува-

ність. Смертність. Середня тривалість життя. Природний приріст. Статевий і віковий склад населення. Шлюбність і сімейний склад населення. Концепція демографічного переходу. Регіональна демографічна політика (о) 1,5,8,9,10).

Географія праці. Ознаки соціальної структуризації суспільства. Освітній рівень населення. Регіональні особливості формування та використання працездатного ресурсу (о) 1,6,7).

Географія розселення. Розміщення населення. Форми геопросторової організації розселення. Сільське розселення. Міське розселення. Урбанізація. Просторова структура населення (о) 1,).

Географія міграцій. Наукові основи дослідження міграцій. Історія та сучасні міграційні процеси у світі. Географія української еміграції (о) 1,7).

Етнічна географія. Наукові основи етнічної географії. Концепції етносу. Сутність категорії нація. Класифікація етносів (о)1,9,10).

Географія способу життя. Наукова сутність категорій спосіб життя, рівень життя і якість життя. Соціально-економічні аспекти рівня життя людей. Культурно-цивілізаційні риси способу життя. Релігійні вірування. Географія цивілізацій. (о, 1,8,9,10).

2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПО ПІДГОТОВЦІ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття – форма навчального заняття, на якому викладач організує детальний розгляд здобувачами освіти окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує компетентності їх практичного застосування шляхом виконання відповідно поставлених контрольних завдань. За кожною темою дисципліни проводяться практичні заняття (табл. 4.1), на яких організується обговорення із здобувачами освіти проблемних питань з тем, визначених робочою програмою, формуються компетентності застосування окремих положень навчальної дисципліни шляхом індивідуального та групового виконання відповідно сформованих завдань.

Максимальна кількість балів, яку можна отримати на практичному занятті – **12 балів** за одну тему (за умови виконання всіх різновидів роботи, передбачених планами практичного заняття).

Оцінки, отримані студентом під час практичних занять враховуються при виставленні поточної оцінки за змістовими модулями з навчальної дисципліни «Географія населення».

Таблиця 4.1

План проведення практичних занять із дисципліни «Географія населення»

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин
	Денна форма
Змістовий модуль 1. Проблеми географії населення	
Тема 1. Розвиток географії населення як науки	2
Тема 2. Джерела статистичної інформації з географії населення	2
Тема 3. Антропогенез і расогенез	2
Тема 4. Динаміка кількості населення світу та регіонів	2
Тема 5. Аналіз природного відтворення населення світу та регіонів	2
Тема 6. Віково-статева структура населення світу	2
Тема 7. Шлюбність і сімейний склад населення	2
Тема 8. Демографічна політика	
Тема 9. Географічний аналіз зайнятості населення світу	2
Тема 10. Розміщення населення	2
Тема 11. Географічний аналіз урбанізації	2
Тема 12. Географія міграцій	2
Тема 13. Етнічний склад населення світу та регіонів	2

Тема 14. Соціально-економічні аспекти рівня життя людей	2
Тема 15. Релігійний склад населення країн світу	2
Разом за змістовим модулем 1	30
Разом годин	30

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ПРОБЛЕМИ ГЕОГРАФІЇ НАСЕЛЕННЯ

Тема: Розвиток географії населення як науки.

Навчальні цілі: *Знати:* об'єкт, предмет, завдання і методи дослідження «Географії населення»; *вміти:* досліджувати етапи становлення «Географії населення»; аналізувати внесок у розвиток географії населення географічних шкіл; визначати місце дисципліни в структурі географічної науки.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Як зароджувалися і формувалися перші географічні знання про населення?
2. Яке значення німецької школи антропогеографії для подальшого розвитку географії населення у світі?
3. Як розуміли предметну сферу «географії людини» представники французької школи?
4. Який внесок у розвиток географії населення зробили С. Рудницький, В. Садовський, В. Кубійович, О. Степанів?
5. Які сучасні напрями розвитку географії населення в Україні?
6. Що є об'єктом і предметом дослідження географії населення?
7. Які наукові методи використовують у процесі географічного дослідження населення?

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

1. Висновки записати у робочий зошит.
2. Скласти схему, яка відображає структуру географії населення та її зв'язки з іншими науками.

Контрольні завдання:

1. Встановіть відповідність та заповніть таблицю відповідності

1.	Конфуцій	551-479 рр. до Хр.	1.	Автор книги «Природничі і політичні спостереження», що вийшла у світ вважають основоположною у трьох наукових дисциплінах – демографії, статистиці та соціології.
2.	Гекатей Мілетський	546-480 рр. до Хр.	2.	Вважають батьком суспільного землекористування. Автор 17 томів «Географії».

3.	Геродот	485-425 рр. до Хр	3.	Називають батьком «етнографії».
4.	Платон	428-347 рр. до Хр.	4.	У праці «Закони» запропонував проекти ідеальної держави, ставлячи акценти на бажаній кількості сімей та на жорсткому дотриманні шлюбного законодавства, що регулювало би кількість сімей.
5.	Арістотель	384-322 рр. до Хр.	5.	Зробив перші описи сусідніх і далеких країн, став чи не першим в історії науки країно знавцем. Він написав «Земле опис».
6.	Страбон	64 р. до Хр,- 24 р.	6.	Вважав, що держава повинна регулювати не лише процеси шлюбності, а й зростання населення загалом і міграційний рух.
7.	Ідрісі	1154 р.	7.	Автор праці «Мукадціма» (це багатотомна праця - вступ до світової історії).
8.	Ібн Гальдуна	1377 р.	8	Автор книги «Дослідження про природу і причини багатства народів».
9.	Бернгардт Вареніус	1622-1650 рр.	9	У працях «Розважальний і корисний посібник для бажаючих здійснити навколосвітню подорож».
10.	Джон Граунт	1620-1674 рр.	10	Фундатор зародження статистики населення у формі «політичної арифметики».
11.	Дж. Граунт	1662 р.	11	Уперше зробив спробу сформулювати загальний закон населення. У його книзі «Досвід закону про народонаселення».
12.	А. Сміта	1776 р.	12	Вперше виділив географію людини у структурі географічної науки.
13.	Томас Роберт Мальтус	1798 р.	13	Ідея «оптимуму населення».
14.	А. Гійяр	1855 р.	14	До енциклопедії цього автора подали статтю «Демографія». Офі-

				ційне визнання терміна пов'язане з затвердженням назви «Міжнародних конгресів з гігієни і демографії».
15.	П. Ларруса	1877 р.	15	Автор книги «Географія людини».
16.	Фрідріха Ратцеля	1834-1904 рр.	16	Основоположник антропогеографії.
17.	Поль Відаль деля Бляш	1845-1918 рр.	17	Автор школи «географії людини», який вивчав взаємодію людського суспільства та природного довкілля, однак вважав, що спосіб життя, культура впливає на життєдіяльність людей більше, ніж природні ресурси. Автор книги «Принципи географії людини».
18.	Жан Брюн	1910 р.	18	Поява терміна «демографія», який уперше застосований у назві книги «Елементи статистики людини або порівняльна демографія».

Таблиця 1.1

Таблиця відповідності географічного дослідження або відкриття, його автора та року відкриття

Автор	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Досягнення та відкриття									
Рік відкриття									
Автор	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Досягнення та відкриття									
Рік відкриття									

2. На основі рекомендованої літератури опишіть етапи становлення географії населення в Україні.

3. Охарактеризуйте підходи до трактування суспільства як головної категорії суспільної географії.

Практичне заняття № 2.

Тема: Джерела статистичної інформації з географії населення

Навчальні цілі: *Знати:* головні джерела статистичної інформації; принципи проведення переписів населення; різновиди вибіркового обстеження насе-

лення; *вміти*: характеризувати історію переписів населення у світі та Україні.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Назвіть головні джерела статистичної інформації?
2. Що таке перепис населення?
3. За якими принципами проводять переписи населення?
4. Зобразіть за якими принципами проводять переписи населення?
5. У чому полягає демографічний облік демографічних подій?
6. Назвіть різновиди вибіркового обстеження населення.
7. Охарактеризуйте історію переписів населення у світі.
8. Коли було проведено перший перепис населення у світі?

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

У XIX ст. розпочалась історія переписів на території України. В Західній Україні, яка була складовою Австрійської імперії, перший перепис провели 1859 р.; наступні - 1870, 1880, 1890, 1900, 1910 рр. в Австро-Угорській імперії; у складі Речі Посполитої - 1921 р. і 1931 р.

У Східній Україні, яка опинилася під пануванням Російської імперії, вперше перепис проводили 1897 р., у складі СРСР - 1926 р. Перепис 1937 р. дуже виважено організували і провели за один день. Результати перепису містили багато матеріалу, адже в програмі перепису єдиний раз за всю історію СРСР стояло питання про віросповідання.

Результати перепису беззаперечно підтвердили немислимі демографічні втрати, які зазнала Україна у 30-их роках внаслідок голодомору, репресій і насильницької колективізації. Найвищому керівництву компартії такі результати не додали б авторитету і поваги, тому всіх спеціалістів, які знали результати перепису, визнали ворогами народу і репресували, а матеріали опинилися в архівах. Наступні переписи відбувалися у 1939, 1959, 1970, 1979, 1989 роках.

Перший Всеукраїнський перепис населення провели 5 грудня 2001 р.

Сьогодні практично немає жодної держави, де би не проводили перепис населення. Проте є досить значна кількість країн, де не дотримується принцип регулярності переписів населення: одні країни не можуть фінансово дозволити собі таку «розкіш», в інших - політичному керівництву не вигідно публічно демонструвати демографічний і соціально-економічний стан населення.

1. Висновки записати у робочий зошит.

Контрольні завдання:

1. Охарактеризуйте основні етапи проведення переписів населення на території України за такою схемою:

Прізвище вченого	Програма перепису	Умови та результати проведення
1920 р.	Містила 30 запитань. Вперше були включені відомості про сім'ю, рід занять і джерела існування.	Був об'єднаний із сільсько-господарським переписом та обліком промислових підприємств. Проводився під час військових дій, тому не охопив усього населення. В Україні перепис населення не був проведений в Волинській та Подільській губерніях.
1926 р.		
1937р.		
1959р.		
1970 р.		
1979 р.		
1989 р.		
2001р.		

2. Проаналізувати міжнародні організації та їхні функції щодо збору та обробки інформації, яка характеризує населення і розселення.

3. Поясніть необхідність запровадження реєстру населення в Україні.

Практичне заняття № 3.

Тема: Антропогенез і расогенез

Навчальні цілі: Знати: концепції походження людини; шляхи заселення континентів; підходи до класифікації людських рас; **вміти:** аналізувати стадії антропогенезу, ареали расо утворення.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Сформулюйте головну ідею креативних концепцій походження людини.
2. Коли розпочалися наукові пошуки предків сучасних людей ?

3. Які вчені вперше висловили припущення про генетичний зв'язок між сучасною людиною і мавпами ?
4. Коли і де з'явилися австралопітеки ? Яка їхня роль в еволюції людини ?
5. Як відбувалося подальше формування Homo Sapiens?
6. Які ймовірні шляхи заселення континентів?
7. Коли було введено у науковий обіг термін раса?
8. Які підходи до класифікації людських рас?
9. Які чинники впливали на формування людських рас?
10. Назвіть центри расоутворення.
11. Які підраси виділяють у межах європеїдної раси ?
12. Які підраси виділяють у межах монголоїдної раси ?
13. Які підраси виділяють у межах негроїдної раси ?
14. Які підраси виділяють у межах австралоїдної раси ?
15. Назвіть перехідні та змішані расові типи людей. Де вони поширені?
16. До якого расового типу належить населення України ?

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

3. Для картосхеми використати метод штриховки.

Контрольні завдання:

1. На основі рекомендованої літератури опишіть та проаналізуйте ареали расо утворення за часом їхнього виникнення та значення окремих гілок за В. Алексєєвим.

Таблиця 3.1

Первинні	Вторинні	Третинні

2. На основі рекомендованої літератури опишіть та проаналізуйте основні стадії антропогенезу.
3. На контурну карту світу нанести розселення первісних людей по Земній кулі, по Nat. Geographic.

Практичне заняття № 4.

Тема: Динаміка кількості населення світу та регіонів

Навчальні цілі: *Знати:* тенденції зміни кількості населення світу та регіонів; *вміти:* обчислювати темпи росту та приросту населення, графічного відображати динаміку людності; використовувати картографічний метод для зображення найбільших за людністю країн світу.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Яке значення кількості населення для соціально-економічного розвитку країни?
2. Зростання населення та депопуляція: позитивні й негативні наслідки.
3. Зниження рейтингу України у списку найбільших держав світу та міжнародне значення нашої країни.
4. Кількість населення світу та великих регіонів.

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

1. Усі розрахунки здійснювати з точністю до десятих.
2. Криві зміни кількості населення регіонів будують в одній системі координат. По вертикалі у масштабі показати значення кількості населення, по горизонталі – роки. Для зручності читання графіків рекомендується використати другу вертикальну шкалу масштабу для регіонів з невеликою кількістю населення. Виділити два періоди демографічного розвитку людства.
3. Для картосхеми використати метод картодіаграми.
4. Для аналізу динаміки кількості населення світу і регіонів взяти до уваги рекомендовані літературні джерела, статистичні матеріали, побудовані графіки, результати власних обчислень. Простежити, як змінився ранг окремих країн світу у списку найбільших за людністю держав.

Контрольні завдання:

1. Розрахувати частки регіонів у населенні світу. Заповнити табл. 4.1.

Таблиця 4.1.

Розподіл населення світу за регіонами, %

Регіони	1000	1500	1900	1950	2011
Європа					
Азія					
Африка					
Америка					
Австралія і Океанія					

2. Розрахувати показники відносного приросту, темпу росту та темпу приросту населення світу. Заповнити таблицю 4.2.

Таблиця 4.2.

Регіони світу	ТР, %		ТПР, %		К, ‰	
	1960–1970	2001–2011	1960–1970	2001–2011	1960–1970	2001–2011
Європа						
Азія						
Африка						
Америка						
Австралія і Океанія						

3. Побудувати графіки зміни кількості населення світу та окремих регіонів (за даними табл. 4.3).

4. Проаналізувати тенденції зміни кількості населення світу та регіонів.

Практичне заняття № 5.

Тема: Аналіз природного відтворення населення світу та регіонів

Навчальні цілі: *Знати:* просторі тенденції розвитку природного відтворення; *вміти:* обчислювати темпи росту та приросту населення, графічного відображати динаміку людності; використовувати картографічний метод для зображення найбільших за людністю країн світу; виявити особливості природного відтворення населення регіонів, з'ясувати тенденції демовідтворювального процесу загалом та окремих його складових, виявити фактори демографічної ситуації у регіонах та країнах.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Яке значення кількості населення для соціально-економічного розвитку країни?
2. Зростання населення та депопуляція: позитивні й негативні наслідки.
3. Зниження рейтингу України у списку найбільших держав світу та міжнародне значення нашої країни.
4. Кількість населення світу та великих регіонів.
5. Сформулюйте означення категорії відтворення населення.
6. Охарактеризуйте вплив різних чинників на процеси народжуваності.

7. Запишіть формули демографічних коефіцієнтів, які описують процеси народжуваності.
8. Які регіональні тенденції зміни рівня народжуваності? В яких країнах найвищий і найнижчий рівень народжуваності на сучасному етапі?
9. Які чинники зумовлювали у минулому та визначають сьогодні рівень смертності населення у різних регіонах світу?
10. Порівняйте коефіцієнти смертності населення у регіонах світу. Чи існують повікові відмінності рівня смертності у різних типах країн?
11. Охарактеризуйте глобальні тенденції та регіональні відмінності тривалості життя людей. Охарактеризуйте регіональні відмінності природного приросту населення.
12. Що можна вважати демографічною проблемою – високий природний приріст чи природне скорочення? Наведіть приклади та аргументи.
13. Як впливають сучасні процеси природного відтворення населення великих регіонів на майбутню геополітичну ситуацію у світі?
14. Які чинники визначатимуть міграції населення в інформаційному суспільстві?
15. Чи доцільно залучати мігрантів з країн, що розвиваються до ринку праці розвинених країн світу?
16. Які сучасні тенденції міграційних процесів у світі?
17. В яких країнах світу проживає українська діаспора ?
18. Які соціально-економічні та демографічні наслідки української еміграції?

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

1. Криві зміни кількості населення регіонів будують в одній системі координат. По вертикалі у масштабі показати значення кількості населення, по горизонталі – роки. Для зручності читання графіків рекомендується використати другу вертикальну шкалу масштабу для регіонів з невеликою кількістю населення. Виділити два періоди демографічного розвитку людства.
2. Для побудови графіків використати статистичні дані табл 2.1.
3. Для характеристики природного відтворення населення світу додатково використати картосхеми [1, с. 72–73] та статистичні дані [2, с. 217–230].

Контрольні завдання:

1. Побудувати графіки зміни кількості населення світу та окремих регіонів (за даними табл. 1.1) (Матуз, 2017), табл. 4 (Слащук, Поручинська, 2022, с. 8).
2. Побудувати графіки зміни сумарного коефіцієнта народжуваності у світі, регіонах та Україні з 1950 р. до 2011 р.

3. Назвати країни з найвищими та найнижчими коефіцієнтами дитячої смертності. Порівняти ці значення з середнім коефіцієнтом дитячої смертності в Україні. Зазначити причини, які зумовлюють регіональну диференціацію рівня дитячої смертності (табл. 2.1).

4. Описати регіональні відмінності тривалості життя людей (табл. 2.1).

5. Охарактеризувати загальні тенденції природного руху населення світу та регіонів. Зазначити, які фактори зумовлюють регіональні особливості відтворення населення. Як впливають сучасні процеси природного відтворення населення великих регіонів на майбутню геополітичну ситуацію у світі?

Практичне заняття № 6.

Тема: Віково-статева структура населення світу

Навчальні цілі: Знати: віковий і статевий склад населення світу і регіонів; з'ясувати специфіку його формування; **вміти:** опанувати методику графічного зображення та аналізу віково-статевої структури населення.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Які чинники впливають на формування статевої структури населення?

2. Які показники використовують для характеристики статевої структури населення ?

3. Опишіть статеву структуру населення світу та регіонів.

4. Назвіть вікові категорії населення, виділені за різними підходами.

5. Опишіть кількісні параметри прогресивного, стаціонарного та регресивного типів вікової структури населення.

6. Які соціально-економічні та демографічні наслідки демографічного постаріння населення ?

7. У чому полягають відмінності вікової структури населення регіонів світу?

8. Якими загальними ознаками відрізняються віково-статеві піраміди населення різних типів країн?

9. Проаналізуйте гістограму вікової структури населення України.

10. За допомогою віково-статевих пірамід охарактеризуйте зміни віково-статевої структури населення України.

11. Запропонуйте власні ідеї для подолання наслідків демографічного постаріння населення України.

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

1. Для побудови стовпчикових діаграм використати статистичні дані табл. 15 [2, с. 75] і табл. 2.1.

2. Територіальний аналіз процесу старіння населення виконати за допомогою матеріалів табл. 2.1 беручи до уваги підходи ООН стосовно визначення критерію демографічного постаріння (понад 7 % населення старше 65 років).

6. Для складання таблиць віково-статевої структури населення використати статистичні матеріали Демографічного щорічника ООН. Усе населення країни прийняти за 100 %, (Слащук, Поручинська, 2022, с. 11).

3. Приклад побудови віково-статевої піраміди наведено у [2, с. 78]. Зліва показують частку чоловічого населення, справа – жіночого. Для порівняльного аналізу застосувати однаковий масштаб для двох пірамід.

Контрольні завдання:

1. Побудувати стовпчикові порівняльні діаграми вікової структури населення світу та регіонів (за показниками 1970 і 2011 рр.).

2. Проаналізувати територіальні особливості процесу старіння населення. Назвати країни з найвищим рівнем “старості” використовуючи шкалу демографічного постаріння Ж. Боже-Гарне- Е. Росета та шкалу демографічного постаріння ООН.

3. Скласти дві таблиці (розвинена країна та країна, що розвивається) “Віково-статева структура населення країни” (на вибір). Побудувати віково-статеві піраміди населення двох країн. Штриховкою показати переважання статей в усіх вікових групах. Описати виявлені відмінності. Визначити, до якого типу вікової структури належить населення досліджуваних країн.

4. Проаналізувати вікову та статеву структуру населення світу та регіонів. Які фактори впливають на формування віково-статевої структури населення?

7. На основі даних таблиці 3 письмово в зошиті проаналізуйте розподіл населення України за віковими групами і статтю і типом місцевості для 2021 року, використавши дані з таблиці (Слащук, Поручинська, 2022, с. 11).

Практичне заняття № 7.

Тема: Шлюбність і сімейний склад населення

Навчальні цілі: *Знати:* означення категорій шлюбу, шлюбності, шлюбного стану, шлюбної структури; знати форми шлюбних союзів, типи сімей; *вміти:* характеризувати фази демографічного переходу.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Сформулюйте означення категорій шлюбу, шлюбності, шлюбного стану, шлюбної структури.

2. За якими ознаками виділяють форми шлюбних союзів?

3. Назвіть регіони поширення полігамних шлюбів.
4. Які типи сімей виділяють у демогеографії?
5. За допомогою яких показників проводять демографічний аналіз шлюбності?
6. Які сучасні напрями трансформації традиційної моделі сім'ї? Чи існує специфіка цього процесу у різних типах країн?
7. Сформулюйте головні положення концепції демографічного переходу.
8. Які тенденції зміни народжуваності та смертності населення упродовж чотирьох фаз демографічного переходу?
9. На яких етапах демографічного переходу до сучасного типу відтворення населення перебувають різні регіони світу?

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

1. Демографічний перехід зобразіть графічно [2, с.89-96].
2. Види демографічного переходу охарактеризуйте письмово [2, с.89-96].
3. Моделі дорослішання (на прикладі США та Італії) охарактеризуйте письмово [3, с.70-76].

Контрольні завдання:

1. На основі рекомендованої літератури зобразіть схему демографічного переходу та охарактеризуйте фази демографічного переходу.
2. На основі рекомендованої літератури охарактеризуйте види демографічного переходу: англійський, французький та японо-мексиканський.
3. На основі рекомендованої літератури охарактеризуйте моделі дорослішання (на прикладі США та Італії).
4. Поясніть ситуацію. Дослідження показують, що характер відтворення населення тісно пов'язаний із загальними тенденціями в змінах функцій, величини та складу сімей.

Розгляньте наведені в табл. 7.1 тенденції в змінах сімей і вкажіть, які ознаки відтворення населення вони супроводжують (зокрема, як змінюються рівні народжуваності та смертності).

Таблиця 7.1

Зміни величини та складу сімей	Характерні ознаки відтворення населення
1. Помірне зростання частки великих сімей і зменшення малих, відносна стабільність частки простих сімей, збільшення частки одиноких, незначне збільшення середньої величини	

сім'ї.	
2. Збільшення частки малих і зменшення частки великих сімей, зростання частки простих і скорочення частки складних сімей, зменшення середньої величини сім'ї.	

5. Поясніть ситуацію.

На сучасному етапі вироблено два підходи до інтерпретації сімейно-демографічних проблем: парадигма модернізації (здорового глузду) і парадигма кризи сім'ї.

Парадигма модернізації позитивні і негативні зміни у сім'ї та населенні пояснює як окремі, специфічні вияви загального та позитивного (прогресивного) процесу модернізації сім'ї та відтворення населення, зміни одного їх типу (традиційного) іншим (сучасним). Модернізацію сім'ї при цьому розцінюють як елемент модернізації всього суспільства.

Парадигма кризи досліджує сімейні та демографічні зміни як конкретні вияви глобальної системної кризи сім'ї, зумовлені не випадковими та тимчасовими обставинами, а базовими, сутнісними, атрибутивними ознаками індустріально-ринкової цивілізації.

Положення якої з наведених парадигм видаються Вам найреалістичнішими і чому?

Для аргументації своєї відповіді зважте на тенденції, що спостерігаються в розвитку сім'ї та демографічних процесах, а також на ознаки, що властиві розвитку індустріально-ринкових відносин.

Практичне заняття № 8.

Тема: Демографічна політика

Навчальні цілі: *Знати:* сучасну демографічну ситуацію в Україні, в економічно розвинених країнах, в країнах що розвиваються; методи демографічної політики; *вміти:* аналізувати заходи демографічної політики.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Характеристика сучасної демографічної ситуації в Україні
2. Характеристика сучасної демографічної ситуації в економічно розвинених країнах
3. Характеристика сучасної демографічної ситуації в країнах, що розвиваються.

4. Методи демографічної політики.
5. Наведіть приклади: а) соціально-економічних; б) правових; в) виховально-психологічних методів демографічної політики щодо регулювання народжуваності.
6. Які заходи демографічної політики реалізують країни світу?
7. Запропонуйте шляхи покращення демографічної ситуації в Україні

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

Навести приклади країн та проаналізувати ефективність демографічної політики.

Контрольні завдання:

1. Наведіть приклади країн, що проводять політику в області народонаселення: а) патерналістську; б) стимулювання народжуваності; в) збереження існуючих темпів відтворення населення.

2. З 220 країн світу в 110 більше жінок, у 85 – чоловіків, у 25 – приблизно збалансована статевая структура. Чому ж тоді чоловіків у світі на 38 млн. більше? За рахунок яких країн забезпечується така ситуація?

3. Аналіз вікової структури населення дає змогу виділити три періоди в житті людини:

1 – до працездатний, коли вона тільки споживає матеріальні та інші цінності і практично нічого не створює;

2 – працездатний (робочий), коли людина виробляє матеріальних благ більше, ніж споживає;

3 – після працездатний (пенсійний), коли вона споживає більше, ніж створює. Велике значення має гармонійність вікової структури, адже від цього залежить кількість утриманців, яка припадає на одного працюючого.

Проблемою є, з одного боку, багатодітність у країнах з другим типом відтворення, а з іншого – старіння націй в країнах із першим типом відтворення. У якій з країн вікова структура населення найкраща? Чому? Які шляхи її поліпшення можна запропонувати країнам з „старими націями”?

Практичне заняття № 9.

Тема: Географічний аналіз зайнятості населення світу

Навчальні цілі: *Знати:* головні поняття і категорії, які застосовують у географії економічної діяльності населення; *вміти:* з'ясувати особливості формування праце ресурсного потенціалу та зайнятості населення різних типів країн.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Сформулюйте означення категорії трудові ресурси.
2. Які чинники визначають особливості зайнятості населення певної території?
3. Як формується ринок праці країни чи регіону?
4. Якими засобами можна регулювати ринок праці?
5. Які новітні тенденції перерозподілу працересурсного потенціалу у світі?
6. Охарактеризуйте глобальні тенденції та регіональні відмінності рівня економічної активності і структури зайнятості населення.
7. Чи існують відмінності якості працересурсного потенціалу у країнах різного типу?
8. Які чинники визначають особливості зайнятості населення певної території?
9. Як формується ринок праці країни чи регіону?
10. Якими засобами можна регулювати ринок праці?
11. Чи достатньо ефективно використовується працересурсний потенціал України?
12. Які новітні тенденції перерозподілу працересурсного потенціалу у світі?

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

1. Для побудови структурних діаграм вибрати по одній країні кожного соціально-економічного типу.

Контрольні завдання:

1. Охарактеризувати регіональні відмінності освітнього рівня населення [2, с. 102–104].
2. Побудувати структурні діаграми зайнятості населення різних типів країн (за даними табл. 4.1).
3. Описати регіональні відмінності рівня та структури зайнятості населення світу (Гудзеляк, 2017).

Практичне заняття № 10.

Тема: Розміщення населення

Навчальні цілі: *Знати:* закономірності розміщення населення світу та окремих регіонів; *вміти:* застосовувати методику картографування розміщення населення.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Як у подальшому змінюватиметься карта щільності населення сві-

ту?

2. Чи доцільно залучати мігрантів з країн, що розвиваються до ринку праці розвинених країн світу?
3. Які чинники впливають на ступінь заселення території?
4. Назвіть три головні форми розселення населення.
5. Що таке поселення ? Які критерії поділу поселень на міські та сільські ?
6. Які принципи розселення сформулював проф. Доценко А.І.?
7. Які типи сільських поселень виділяють на підставі функціональних ознак?
8. Які особливості мікрогеографічного розташування та планування типів сільських поселень?
9. Що таке система розселення ?
10. Які ієрархічні типи систем розселення виділяють у вітчизняній суспільній географії?

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

1. Для аналізу характеру розміщення населення світу порівняйте карту щільності [1, с. 70] з фізичною картою світу [1, с. 34–35].
2. Зверніть увагу на особливості щільності сільського населення та характер розміщення міського населення.

Контрольні завдання:

1. Назвати і пояснити характер впливу окремих чинників на ступінь заселеності території. Вказати ареали з найвищою і найнижчою концентрацією населення.

Проаналізувати показники середньої щільності населення країн світу

Практичне заняття № 11.

Тема: Географічний аналіз урбанізації

Навчальні цілі: *Знати:* територіальні особливості процесу урбанізації, характер розміщення найбільших міст світу, мегалополісів; *вміти:* застосовувати картографування міського розселення.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Як змінювалися функціональні типи міст у процесі суспільного розвитку?
2. Які особливі риси властиві глобальним містам?
3. Як змінюються просторові форми урбанізованого розселення у сучасному світі?

4. Які характерні риси мають сучасні міста?
5. За якими ознаками класифікують міста?
6. Охарактеризуйте етапи еволюції урбанізації.
7. В яких країнах світу відбувається формування мегалополісів?
8. Опишіть географію глобальних міст.

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

1. Зверніть увагу на щорічний абсолютний приріст міського та сільського населення. Додатково обчисліть показники швидкості зміни міського населення у різні періоди [1, с.34-35].

2. Визначте регіони, де агломерації зростають найшвидшими темпами, а також ті країни, де зростання міського населення практично припинилося.

Контрольні завдання:

1. На основі рекомендованої літератури охарактеризувати динаміку процесу світової урбанізації.

2. Виконати картосхему “Рівень урбанізації у світі у 2011 р.” (за даними табл. 10.1). За показником питомої ваги міського населення об’єднати країни у такі групи: до 20, 21–40, 41–60, 61–80, понад 81%. Описати територіальні відмінності.

3. Проаналізувати зміну місць агломерацій за кількістю населення (за даними табл. 10.2, 10.3).

4. На контурну карту нанести найбільші агломерації світу з населенням понад 6 млн. осіб, а також сформовані мегалополіси і ті, які формуються.

Практичне заняття № 12

Тема: Географія міграцій

Навчальні цілі: **Знати:** особливості причин і напрямів сучасної міграції населення; **вміти:** застосовувати методику картографування міграції населення.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Які чинники визначатимуть міграції населення в інформаційному суспільстві?

2. Чи доцільно залучати мігрантів з країн, що розвиваються до ринку праці розвинених країн світу?

3. За якими ознаками класифікують міграції?

4. Охарактеризуйте історію міграційних процесів у світі після Великих географічних відкриттів.

5. Які сучасні тенденції міграційних процесів у світі?

6. Охарактеризуйте чотири хвилі української еміграції.

7. В яких країнах світу проживає українська діаспора ?
8. Які соціально-економічні та демографічні наслідки української еміграції?

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

1. Поділ країн на донорів та реципієнтів мігрантів здійснюють за показником сальдо міграції (негативне або позитивне).

Контрольні завдання:

1. На контурній карті показати сучасні напрями міграції населення світу, а також країни-донори та країни-реципієнти мігрантів (табл. 5.1). Проаналізувати виконану картосхему.
2. Як реалізовується міграційна політика в окремих країнах Європи, Америки та Азії? Висновки записати в зошит.

Практичне заняття № 13.

Тема: Етнічний склад населення світу та регіонів

Навчальні цілі: Знати: етнічну структуру населення світу за лінгвістичною ознакою, засвоїти класифікацію країн за етноструктурною ознакою та географію компактного проживання найбільших за людністю етносів; **вміти:** аналізувати етнічну структуру населення світу.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Як формувалися корені етногеографії? Як відбувалося зародження науки етногеографія ?
2. Що є об'єктом і предметом вивчення етнічної географії?
3. Сформулюйте сутність примордіалістських, інструменталістської та конструктивістської концепцій етносу.
4. Які головні положення пасіонарної теорії етносу ?
5. Яких підходів у розумінні сутності етносу дотримуються українські вчені?
6. Назвіть головні етнодиференціюючі ознаки.
7. Назвіть основні елементи генетичної та територіальної структури етносів.
8. Сформулюйте головні положення наукових теорій нації.
9. Чим відрізняються категорії етнічна нація і політична нація?
10. За якими ознаками класифікують етноси ?
11. Які типи держав виділяють за етноструктурною ознакою?
12. Які мовні сім'ї та групи виокремлюють у лінгвістичній класифікації етносів?

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

1. Інформація про етнічну структуру населення у розрізі країн світу міститься у розділах «Довідкові дані», що розташовані після серії карт по великих регіонах світу.
2. Для виконання завд. 4 скористайтеся схемою типології країн за етнічною структурою, поданою на с. 167-168 [4].

Контрольні завдання:

1. Вивчити лінгвістичну класифікацію та розселення народів світу (табл. 7.1).
2. На контурну карту нанести райони проживання найбільших народів світу.
3. Скласти таблицю «Офіційні мови світу» та описати поширення офіційних мов у регіонах і країнах.
4. До кожного типу країни, виділеного за етнічною структурою, підібрати по 5-8 прикладів країн з різних континентів.

Практичне заняття № 14.

Тема: Соціально-економічні аспекти рівня життя людей

Навчальні цілі: *Знати:* соціально-економічні аспекти рівня життя людей та культурно-цивілізаційні риси життя людей; *вміти:* аналізувати шляхи розв'язання проблеми голоду, бідності, поширення епідемій хвороб; вміти застосовувати показники та характеристики для оцінки способу життя людей.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Які показники та характеристики треба враховувати для оцінки способу життя людей ?
2. Що традиційно враховують для визначення рівня життя людей? Назвіть інтегральний показник рівня життя.
3. Перелічіть показники, які використовують для описання якості життя людей.
4. Які категорії населення виділяють за рівнем доходів?
5. Опишіть регіональні типи харчування населення.
6. В яких регіонах світу виникла проблема голоду та недоїдання серед значної кількості населення ?
7. В яких країнах світу виникла проблема переїдання ?
8. Охарактеризуйте територіальну специфіку поширення окремих захворювань серед населення.
9. Запропонуйте свої шляхи розв'язання проблеми голоду, бідності,

поширення епідемії хвороб.

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

ІЛР країни залежить від значення трьох показників (Любіцева, 2020, ст. 66-70):

1) *індекс очікуваної тривалості життя (LEI)*

$$LEI = LE - 20 / 85 - 20$$

2) *індекс грамотності до доступності освіти (EI)*

$$EI = MYSI + EYSI / 2$$

індекс середньої тривалості навчання (MYSI)

$$MYSI = MYS / 15$$

індекс очікуваної тривалості навчання (EYSI)

$$MYSI = MYS / 18$$

3) *індекс рівня життя (II)*

$$II = \ln(\text{GNIPc}) - \ln(100)$$

$$\ln(75000) - \ln(100)$$

Контрольні завдання:

1. Обрахуйте індекс людського розвитку (ІЛР) на прикладі України. Дані індикаторів індексу людського розвитку для України на 2015 рік.

Таблиця 14.1

Очікувана тривалість життя, роки (LE)	68,3
Середня тривалість освіти населення, роки (MYS)	6,3
Очікувана тривалість освіти населення, яку воно може отримати після 25 років, роки (EYS)	12,0
Валовий національний прибуток з розрахунку на душу населення у паритетній купівельній спроможності, дол. США (GNIPc)	6060

Запишіть результати розрахунків людського розвитку та його складових у таблицю 14.2.

Індекс очікуваної тривалості життя (LEI)	
Індекс середньої тривалості життя (MYSI)	
Індекс очікуваної тривалості навчання (EYSI)	

Індекс грамотності і доступності освіти (EI)	
Індекс рівня життя (II)	
Індекс людського розвитку (HDI)	

Практичне заняття № 15

Тема: Релігійний склад населення країн світу

Навчальні цілі: *Знати:* релігійний склад населення світу, особливості поширення світових, національних релігій і первісних вірувань; *вміти:* аналізувати релігійний склад населення окремих країн світу та України.

Питання та проблеми для обговорення:

1. Яким чином релігія впливає на спосіб життя населення? Наведіть конкретні приклади.
2. Яке значення релігії для формування способу життя людей? Які типи релігій прийнято виділяти?
3. Охарактеризуйте географію поширення християнства у світі.
4. Назвіть ісламські країни світу.
5. Яким чином релігія впливає на спосіб життя населення? Наведіть конкретні приклади.
6. Яке значення релігії для формування способу життя людей? Які типи релігій прийнято виділяти?
7. Охарактеризуйте географію поширення християнства у світі.
8. Назвіть ісламські країни світу.
9. В якому регіоні проживають послідовники буддизму?
10. Які національні релігії сформувалися у Китаї, Індії, Японії, Ізраїлі?
11. Де поширені примітивні релігійні уявлення ?
12. Який, на вашу думку, вплив релігії на демографічну поведінку населення України ?
13. Наведіть приклади впливу релігії на життєдіяльність людей.
14. Що таке цивілізація?
15. Які наукові підходи виділення людських цивілізацій ?
16. Сформулюйте головні положення цивілізаційної концепції С. Гантінгтона.
17. Які причини зіткнення цивілізацій на сучасному етапі?
18. Які є форми цивілізаційних конфліктів?
19. Чи можливі міжетнічні конфлікти на території України ?
20. Висловіть своє ставлення участі України у врегулюванні міжетніч-

них конфліктів у інших країнах світу.

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять:

1. Вивчаючи релігійну структуру населення світу, з'ясуйте питому вагу окремих гілок світових релігій.
2. Зверніть увагу на головні географічні напрямки поширення релігій в історичному аспекті.

Контрольні завдання:

1. За даними табл. 15.1, рис. 13 [1, с. 184] описати релігійну структуру населення світу.
2. Вивчити та проаналізувати табл. 15.2 «Релігійний склад населення країн світу». Які країни мають найбільш мозаїчну релігійну структуру?

3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Обов'язковим елементом навчальної дисципліни «Прикладна картографія» є самостійна робота студентів.

Самостійна робота здобувача освіти – це форма організації навчального процесу, при якій заплановані завдання виконуються здобувачем освіти під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі. Загалом, самостійна робота здобувачів освіти – це невід'ємна частина навчального процесу, що сприяє поглибленню й розширенню знань, посиленню інтересу до пізнавальної діяльності, формуванню творчої особистості спеціаліста, здатного до самовдосконалення та самоосвіти.

Основні види самостійної роботи студентів такі: вивчення лекційного матеріалу; робота з опрацювання та вивчення рекомендованої літератури; підготовка до практичних занять.

Опрацювання лекційного матеріалу. Під час підготовки до лекції студент повинен опрацювати матеріал попередньої лекції з використанням підручників та інших джерел літератури.

На лекціях висвітлюють тільки основні теоретичні положення та найбільш актуальні проблеми, тому більшість питань виноситься на самостійне опрацювання.

Підготовка до практичних занять. Підготовка до практичних занять розпочинається з опрацювання лекційного матеріалу.

Доповненням змісту теоретичного лекційного матеріалу та практичних робіт є самостійна робота студентів що є обов'язковою частиною навчальної роботи, без якої успішне і якісне засвоєння навчального матеріалу неможливе. Викладач у вступній лекції рекомендує студентам основну і додаткову літературу, а також методичні рекомендації до самостійної роботи та до організації практичних занять з дисципліни. У разі, коли студент не може самостійно розібратися в якомусь питанні, він може отримати консультацію у викладача.

Контроль за самостійною роботою відбуватиметься за допомогою бесіди (опитування).

На самостійне опрацювання відведено 27 запитань та задач. Максимальна оцінка за виконану роботу – 10 балів.

Оцінювання самостійної роботи ЗМ 1: «1-2» - незадовільно, «2-5» – задовільно, «5-8» – добре, «8-10» – відмінно.

Зміст підготовки	Кількість го-
-------------------------	----------------------

	дин
ЗМ 1. Проблеми географії населення	90
<p>Підготовка до практичного заняття з теми 1. Розвиток географії населення, як науки. Питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Охарактеризуйте яке місце займає географія населення в системі суспільно-географічних наук?[а, 1] 2. Які, на Вашу думку, нові наукові напрями виникнуть в географії населення? Дайте характеристику новим науковим напрямам географії населення [а, 1,2,3]. 	9
<p>Підготовка до практичного заняття з теми 2. Джерела статистичної інформації з географії населення. Питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Охарактеризуйте блоки запитань які виділяють у програмі перепису[а,1,2,3,4]. 2. Охарактеризуйте переваги реєстрів населення як способу отримання статистичних відомостей про населення [а,1,2,3,7,9,10,11]. 	9
<p>Підготовка до практичного заняття з теми 3. Антропогенез і расогенез. Питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Антропогенез і радіоактивність. 2. Розкрийте проблеми антропогенезу. 3. Розкрийте проблему расизму [а, 1,2; д, 1]. 	9
<p>Підготовка до практичного заняття з теми 4-5. Демографічний розвиток людства. Питання:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Завдання 1. Розв'язати задачу На початку 2008 р. населення країни становило 28,25 млн. осіб. За рік населення збільшилося на 50 тис. мешканців. Визначте коефіцієнт відносного приросту населення у 2008 р. • У кінці 2009 р. населення міста становило 735 тис. осіб. Знайдіть показник людності міста на 1.01.2009 р., якщо темп зростання складав 99 %. • Обчисліть коефіцієнт відносного приросту населення країни, якщо абсолютне скорочення склало 5 тис. осіб і в кінці року людність досягла значення 45 млн. осіб • Розрахуйте темп приросту населення району, якщо відомо, що за рік населення зменшилося на 6 тис. осіб і склало 320 тис. мешканців. • Кількість населення регіону 31 грудня 1990 р. становила 4 029 803 особи. У 1990 р. народилося 98 065 осіб, померло 40 681. Визначити середню кількість населення регіону у 1990 р. • Кількість населення Великобританії у кінці 1966 р. становила 55 040 тис. осіб. У цьому році народилося 959 тис. дітей, померло 618 тис., сальдо міграції за цей рік стано- 	18

<p>вило 50 тис. осіб. Визначити середню кількість населення країни у 1966 р.</p> <ul style="list-style-type: none"> • В одній із областей України загальний коефіцієнт народжуваності збільшився на 0,5‰, а коефіцієнт смертності зменшився на 0,5‰. Визначити, як змінився загальний коефіцієнт природного приросту. • Кількість населення міста 1 січня 1995 р. становила 1887 тис. осіб, 1 січня 1996 р. – 1947 тис. осіб. У 1995 р. народилося 32,2 тис. осіб, а померло 14,4 тис. осіб. Визначити коефіцієнт народжуваності та природного приросту у 1995 р. • Населення регіону в кінці 1990 р. становило 2 013 тис. осіб, абсолютний приріст за цей рік становив 66 тис. осіб. Коефіцієнт народжуваності становив 16,5‰, природного приросту – 8,9‰. Розрахувати абсолютну кількість померлих і механічний приріст населення регіону за 1990 р. • Населення міста у кінці 1995 р. становило 297 тис. осіб, абсолютний приріст у 1994 р. становив 8 тис. осіб. У розрахунку на 1 000 жителів міста народилося 21,8 особи, померло 7,7 особи. Визначити природний і механічний приріст населення міста у 1994 р. • Людність міста 1 січня 1997 р. становила 399 тис. осіб, 1 січня 1998 р. – 408 тис. осіб. У 1997 р. померло 3 875 осіб. Визначити коефіцієнт загального приросту населення. • Людність міст на початок 1976 р. становила 408 тис. осіб. Абсолютні прирости населення у 1975 р. становили: загальний – 9 тис. осіб, природний – 2 183 особи. Обчислити коефіцієнти природного та механічного приросту населення. • Людність міста в кінці 1999 р. становила 2 013 тис. осіб. Загальний приріст у 1999 р. становив 66 тис. осіб. Зареєстровано (в розрахунку на 1 000 жителів) 11 шлюбів і 5,3 розлучення. Визначити абсолютну кількість шлюбів і розлучень. • Кількість населення регіону 01.01.1992 р. становила 2 800 тис. осіб, а частка жінок у репродуктивному віці – 25,7%. Кількість жінок у віці 15–49 років на початок і кінець 1991 р. становила 717 і 719 тис. осіб. Коефіцієнт плідності – 85‰. Визначити кількість народжених у 1991р. • У районі в 1997 р. померло 2 640 осіб, у тім числі дітей до 1 року – 118 осіб. У цьому ж році народилося 6,9 тис. осіб, що на 0,3 тис. осіб більше, ніж у 1996 р. Обчислити коефіцієнт дитячої смертності. 	
---	--

<ul style="list-style-type: none"> • Кількість чоловічого населення у віці 10–19 років 01.01.1998 становила 24,7 млн. осіб, 01.01.1999 – 24,9 млн. осіб. За рік у цій віковій групі померло 27 280 осіб. Визначити віковий коефіцієнт смертності. • Кількість жіночого населення на 01.01.1996 становила 133,6 млн. осіб, на 01.01.1997 – 134,7 млн. осіб, у тім числі кількість жінок у віці 15–49 років – відповідно 64,8 і 65,4 млн. осіб. За цей рік народилося 4 386 тис. осіб. Визначити коефіцієнт плідності. • Кількість населення району на початок 1990 р. становила 300 тис. осіб. Середньорічний темп росту людності району за 1990–1995 рр. – 101,05. Визначити середньорічну кількість населення за 1990–1995 рр. • Поясніть, чому процес урбанізації призводить до зниження потреби в дітях та до зниження рівня народжуваності? • Поясніть, чому в економічно розвинених країнах із високим рівнем життя народжуваність є низькою, а в країнах, що розвиваються, – високою. • За даними, що містяться на сайті Головного управління статистики вашої області визначте: а) абсолютну кількість померлих за останній рік; б) кількість померлих на 1000 осіб. Порівняйте ці показники із загальноукраїнськими, зробіть відповідні висновки [а, 1,2,3,10,11,12]. 	
<p>Підготовка до практичного заняття з теми 6. Географія праці. Питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Проаналізувати сучасні міграції населення світу та їх вплив на формування трудових ресурсів. 2. Записати та вивчити коефіцієнти економічного навантаження працездатного населення: коефіцієнт економічного навантаження по утриманню дітей, коефіцієнт економічного навантаження з утримання похилих людей, інтегральний коефіцієнт економічного навантаження [а, 1,2,3,8; д) 2,7,9,10]. 	9

<p>Підготовка до практичного заняття з теми 7. Географія розселення. Питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Проаналізувати головні ареали високої густоти населення. Розкрити залежність розселення від способу виробництва і географічного середовища. 2. Розкрити проблеми глобальних міст. 3. Розв'язати задачу. У країні проживає 3456 тис. міського населення та 3950 тис. сільського населення. Обчислити рівень урбанізації країни. 4. На початку року населення регіону становило 5 млн. осіб, у тім числі 4,1 млн. – міські жителі. За рік населення зросло на 100 тис. осіб виключно за рахунок сільського населення. Визначте на скільки відсотків змінився рівень урбанізації регіону [а, 1,2,3; б, 3,4,6]. 	9
<p>Підготовка до практичного заняття з теми 8. Географія міграцій. Питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Проаналізувати проблеми управління міграціями. 2. Проаналізувати вплив міграцій на демографічну ситуацію та ринок праці. 3. У чому проявляється прямий та опосередкований вплив міграцій на процес відтворення населення? [а, 1,2,3,7, 10,11,12; д, 3,4,6]. 	9
<p>Підготовка до практичного заняття з теми 9. Етнічна географія. Питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Визначити показники індексу етнічної різноманітності населення у розрізі адміністративних районів і способом картограми побудувати картосхему «Етнічна різноманітність населення області». 2. Охарактеризуйте типологію держав світу за етнонаціональним складом населення [а, 1,2; д, 3,4,6]. 	9
<p>Підготовка до практичного заняття з теми 10. Географія способу життя. Питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Охарактеризуйте роль релігії в житті суспільства. 2. Розкрийте проблему голоду та шляхи її подолання. 3. На прикладі свого населеного пункту чи району опишіть міжконфесійні відносини упродовж останніх двадцяти років [а, 1,2,3; д, 5,8,10]. 	9

4. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна

1. Гудзеляк Ірина Географія населення: Навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.
2. Гудзеляк Ірина Географія населення: навч. посібник. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – 126 с.
3. Любіцева О.О. Географія населення і розселення: практикум / О.О. Любіцева, І.В. Кочеткова. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2020. – 108 с.
4. Матуз О.В. Робочий зошит для практичних занять з географії населення. – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»». – 2017. – 84 с.
5. Матуз О.В. Робочий зошит для самостійної роботи з географії населення. – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»». – 2017. – 40 с.
6. Матуз О.В., Придеткевич С.С. Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи з дисципліни «Сучасні демографічні проблеми» (для студентів 3 курсу денної форми навчання за спеціальністю 103 Науки про Землю). – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»». – 2019 – 48 с.
7. Матуз О.В. Проблеми відтворення населення Хмельницької області //Подільські читання. Епоха природничих досліджень Поділля. Історія, теорія, практика [електронне видання] / Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції, Кам'янець-Подільський, 9-11 жовтня, 2018 р., КПНУ ім. Івана Огієнка, 2018. – С. 290-296.
8. Матуз О.В. Причини та наслідки безробіття в Хмельницькій області// Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів: у 3-ох томах. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. – Вип. 17. – Т. 2. – С. 19-20.
9. Матуз О.В., Тарасенко І.М. Зовнішня освітня міграція в Україні// Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. Випуск 13. – С. 9-10.
10. Махорін Г.Л. Основи демографії. Курс лекцій / Житомир: Вид-во «Волинь», 2009. – 96 с., таб. 27, рис. 8.
11. Мельник І. Г. Основи демографії : навч.-метод. посіб. / Мельник І.Г.; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Луганськ Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 127 с.
12. Муромцева Ю.І. Демографія: Навчальний посібник. К.: Кондор,

2006. – 300 с.

Додаткова

1. Географія населення: Навч. Посібник / М.П. Крачило. – К.: НМК ВО, 1992. – 180 с.
2. Гудзеляк І. Географія населення: навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки 6.040104 – географія (програма, самостійна і практичні роботи, індивідуальне науково-дослідне завдання). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 76 с.
3. Джаман В., Круль В., Чернюх Г. Демогеографія: Навчальний посібник. – Чернівці: «Рута», 2002. – 157 с.
4. Джаман В.О. Демогеографічна ситуація в Україні: Конспект лекції. – Чернівці: Рута, 2005. – 24 с.
5. Де Блій Г., Муллер П., Шаблій О. Географія: Світи, регіони, концепти / Переклад з англ., за редакцією і з співучастю О. Шаблія. – К.: Либідь, 2004. – С. 35.
6. Заставецька О.В., Заставецький Б.І., Ткач Д.В. Географія населення України: Навчал. посіб. для студентів геогр. спец. – Тернопіль – 2003. – С. 4-21.
7. Економічна і соціальна географія світу: Навч. посібник / За ред. Кузика С.П. – Львів: Світ, 2005. – С. 67-70.
8. Павлов С.В., Мезенцев К.В., Любіцева О.О. Географія релігій. – К.: АртЕк, 1998.
9. Слащук А.М., Поручинська І.В. Географія населення з основами демографії: Методичні рекомендації до практичних робіт для студентів денної та заочної форм навчання. Луцьк. 2022. – 35 с.
10. Соціально-економічна географія світу / За ред. С. Кузика – Тернопіль: Підручники і посібники, 1998. – С. 234-242.

5. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Джерело, установа	Інтернет-адреса
Організація Об'єднаних Націй	http://www.un.org
Представництво ООН в Україні	http://www.un.kiev.ua
Фонд ООН з народонаселення (UNFPA)	http://www.unfpa.org
Population Reference Bureau	http://www.prb.org
Demographic Yearbook System	http://www.millenniumindicator
United Nations Statistic Division	http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/
ЮНЕСКО	http://portal.unesco.org
World Urbanization Prospects	http://esa.un.org
Міжнародна організація праці (МОП)	http://www.ilo.org.un
Представництво МОП в Україні	http://www.un.kiev.ua/ilo
Міжнародна організація з міграції (МОМ)	http://www.iom.org.un
Всесвітня організація з охорони здоров'я	http://www.who.org.un
Представництво ВООЗ в Україні	http://www.un.kiev.ua/who
Світовий банк	http://web.worldbank.org
Державний комітет статистики України	http://www.ukrstat.gov.ua
Результати Першого Всеукраїнського перепису населення 2001 р.	http://www.ukrcensus.gov.ua
Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України	http://www.idss.org.ua
Світова книга фактів	http://www.cia.gov/cia/publitions/factbook/docs/
Население и общество. Бюлетень	http://www.demoscope.ru/weekly
Народы и религии мира. Энциклопедия	http://enc.mail.ru
Фото для обкладинки	https://visitukraine.today/uk/blog/810/the-other-day-the-worlds-population-exceeded-8-billion

Навчальне видання

Укладачі Лісовський А. С., Матуз О В., Придеткевич С. С., Гарбар В. В.

Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи з дисципліни
«Географія населення»

Підписано до друку 02.01.2023 р. Формат 60x84/16

Папір офсетний. Друк цифровий.

Гарнітура Times New Roman.

Ум.-друк. арк. 2.32, Авт. арк. 1.56

Тираж 30 примірників

Замовлення № 5

Друк – ТОВ “Апостроф”,

вул. Панівецька 1^А, м. Кам’янець-Подільський, Україна, 32302